

SKRIPTONIMLARNING GRAMMATIK VA LEKSIK-STILISTIK SHAKLLANISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18754328>

Erkinova Nigora Esanovna

Fan va texnologiyalar universiteti

Pedagogika kafedrası f.f.f.d.(PhD), dots.v.b.

Annotatsiya:

Skriptonimlar shunchaki matndagi belgilar emas, balki bizning fikrlash doiramizni kengaytiruvchi va ma'lumotni juda tez yetkazib beruvchi vositalardir. Maqolada aynan shu jihatlarga, ya'ni ularning grammatikasi va raqamli muloqotdagi o'rniga urg'u berildi. Morfologik barqarorlik va yangi so'z yasalishi modellarini tahlil qilish jarayonida skriptonimlarning naqadar murakkab ekanligi aniqlandi.

Kalit so'zlar

skriptonim, antropotsentrik paradigma, kognitiv ssenariy, lisoniy tejamkorlik, grafik identifikatsiya, onomastika, raqamli muloqot.

Аннотация:

Скриптонимы это не просто знаки в тексте, а инструменты, расширяющие наш кругозор и обеспечивающие сверхбыструю передачу информации. В статье акцентируется внимание именно на этих аспектах, а именно на их грамматике и роли в цифровой коммуникации. В процессе анализа морфологической устойчивости и моделей словообразования была выявлена высокая сложность скриптонимов как лингвистического явления.

Ключевые слова

скриптоним, антропоцентрическая парадигма, когнитивный сценарий, лингвистическая экономия, графическая идентификация, ономастика, цифровая коммуникация.

Abstract

Scriptonyms are not merely textual symbols; they are tools that broaden our cognitive horizons and facilitate the rapid delivery of information. This article emphasizes these specific aspects, namely their grammar and their role in digital communication. Through the analysis of morphological stability and word-formation models, the inherent complexity of scriptonyms has been clearly identified.

Keywords

scriptonym, anthropocentric paradigm, cognitive scenario, linguistic economy, graphic identification, onomastics, digital communication.

Zamonaviy tilshunoslikda antropotsentrik paradigmaning shakllanishi til birliklarini nafaqat lisoniy tizim elementi, balki inson faoliyati va tafakkurining mahsuli sifatida o'rganishni taqozo etmoqda. Ana shunday birliklardan biri skriptonimlardir. Skriptonimlar keng ma'noda yozma nutqning o'ziga xos identifikatorlari, taxalluslar, grafik belgilar orqali ifodalangan nomlar yoki muayyan yozuv uslubiga xoslangan terminologik birliklarni o'z ichiga oladi. Skriptonimlar ma'lum bir madaniy makon haqidagi bilimlarni aks ettirish usulidir. Ular inson ongida muayyan "ssenariylar"ni (skriptlarni) faollashtiradi. Masalan, birgina skriptonim orqali butun boshli tarixiy davr, ijtimoiy qatlam yoki madaniy hodisa ko'z oldimizda gavdalanadi²¹.

Hozirgi vaqtda ma'lumot almashish jarayoni tobora vizuallashib borayotgani hech kimga sir emas. Aynan shu sababli ham raqamli muloqotda skriptonimlar biz kutganimizdan ham kengroq o'rin egallay boshladi. Bizningcha, endi ularni shunchaki o'rganib qo'ymay, balki grammatik va leksik-stilistik jihatdan chuqurroq tahlil qilish vaqti keldi. Skriptonimlar faqat nom vazifasini o'tab qolmaydi, ular matnga o'zgacha hissiyot beradi va muallifning asl niyatini yetkazishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, biz skriptonimlarni onomastika, grafematika va stilistika kabi fanlar tutashgan nuqtadagi o'rnini aniqlashga harakat qildik, chunki ularning nutqda qanday shakllanishini tushunish bugungi tilshunoslik uchun juda muhim. Shuning uchun ham tadqiqotimizda skriptonimlarning lisoniy tabiatini, ularning grammatik kategoriyalar bilan aloqasini va o'ziga xos uslubiy bo'yog'ini ochib berishni asosiy maqsad qilib oldik.

Skriptonimlarning shakllanishida leksik ma'no va uslubiy bo'yoq birlamchi ahamiyatga ega. Tilshunos olim I. Qo'chqortoyev ta'kidlaganidek: *"Har bir so'z va nom matn talabi bilan yangi bir uslubiy jilo kasb etadi"*²². Skriptonimlar lisoniy tabiatiga ko'ra otlashgan birliklar bo'lib, o'zbek tilining morfologik qonuniyatlariga moslashadi. Xususan, ular paradigmatic tizimda ot turkumiga xos kelishik va egalik kategoriyalari orqali shakllanadi.

Masalan, skriptonimlarning jonli nutqdagi integratsiyasini @Adminning ruxsati kabi birikmalar misolida ko'rish mumkin. Bunda @Admin skriptonimi

²¹Боговявленская Ю. В. Скриптонимы как способ репрезентации знаний немецкоязычного культурного пространства: дис. ... канд. филол. наук. – Екатеринбург, 2003.

²² Qo'chqortoyev I. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 96-b.

nafaqat nominativ birlik, balki qaratqich kelishigi qo'shimchasini (-ning) qabul qilib, keyingi so'z bilan sintaktik aloqaga kirishayotgan morfologik barqaror element sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, murakkab grafik belgilar, piktogrammalar yoki xalqaro brend logotiplari shaklidagi skriptonimlarga (Apple va h.k.) qo'shimcha qo'shish imkonsizdir. Bunday birliklar matnda asosan o'zgarmas shaklda qolib, faqat vizual identifikator vazifasini bajaradi. Bu holat skriptonimlarning grafik tabiati grammatik tabiatidan ustun kelishini anglatadi.

Skriptonimlarning bunday lisoniy va grafik xususiyatlari ularning nutqda eng kam kuch sarflab, ko'p ma'no ifodalash imkoniyatidan dalolat beradi. Bu jarayon A. Martine ta'kidlagan "minimal vositalar bilan maksimal axborot uzatish"²³ tamoyiliga to'liq mos keladi, ya'ni grafik belgi va grammatik ko'rsatkich birlashib, nutqiy tejamkorlikni ta'minlaydi. Akademik L.V. Shcherba aytganidek, yozuv tizimidagi bunday grafik belgilar og'zaki nutqning shunchaki in'ikosi emas, balki o'zining mustaqil semantik va grammatik vazifasiga ega bo'lgan tizimdir²⁴. Shu bilan birga, ularning gapda ega, to'ldiruvchi va aniqlovchi kabi sintaktik vazifalarni erkin bajarishi skriptonimlarning lisoniy tizimda grammatik jihatdan barqarorligini ko'rsatadi.

Biz skriptonimlarning qanday paydo bo'lishini kuzatar ekanmiz, so'z qo'shish (ya'ni kompozitsiya) usuli qanchalik faol ekanligiga guvoh bo'ldik. Masalan, barchamizga tanish bo'lgan "O'zbekiston_24" yoki "Uz_Report" kabi nomlarni ko'z oldingizga keltiring. Ularda bir nechta tushuncha bitta grafik belgi ichiga shunday ustalik bilan joylanganki, natijada tilning tejamkorlik xususiyati yaqqol namoyon bo'ladi. Yoki "E-Darslik", "Smart_Maktab" kabi misollarni olaylik. Bu yerda ishlatilgan "E-" va "Smart" kabi elementlar shunchaki qo'shimcha emas, balki bugungi raqamli dunyo va ta'lim tizimining o'zaro bog'liqligini ko'rsatuvchi o'ziga xos kognitiv vositadir.

Skriptonimlar qanday yasalishiga e'tibor bersak, ikki yoki undan ortiq mustaqil so'zning grafik jihatdan birikib ketishi, ya'ni kompozitsiya usuli juda muhim o'rin tutishini ko'ramiz. Masalan, kundalik hayotimizda har qadamda uchraydigan "OnaTili_Bot" yoki "Yuridik_Xizmat" kabi bot nomlarini olaylik. Bu yerda eng qiziq jihat shundaki, so'zlar orasidagi oddiygina tagchiziq () yoki harflarning katta-kichik bo'lib kelishi (biz buni CamelCase uslubi deymiz) oddiy so'z birikmasini yaxlit bir grafik shaklga, ya'ni skriptonimga aylantirib qo'yadi. Keling, buni oddiyroq misolda ko'rib chiqamiz. Masalan, "Ona tili" va "bot" so'zlarini alohida olsak, ular mutlaqo mustaqil ma'nolarni anglatadi. Biroq, ular skriptonim shaklida birlashganda, bizning ko'z oldimizda butunlay yangi kognitiv

²³ Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 427 с.

²⁴ Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность /- Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. - С. 24–39.

manzara interaktiv ta'lim xizmati paydo bo'ladi. Bizningcha, bu yerda tilning tejamkorlik qonuniyati juda ham ustalik bilan ishlayapti. O'zingiz o'ylab ko'ring, "Ona tili bo'yicha ma'lumot beruvchi avtomatlashtirilgan dastur" deb uzoq va zerikarli tushuntirgandan ko'ra, bittagina ixcham "OnaTili_Bot" skriptonimini ishlatish ancha qulay va tushunarli emasmi?

Ochig'ini aytganda, bu shunchaki matnni qisqartirish emas, balki raqamli dunyoda ma'lumotni o'quvchiga "chaqib" berishning o'ziga xos usulidir. Bu skriptonimlarning asosiy kuchi ham shunda ular bizga keraksiz so'zlardan qutulib, asosiy informatsiyani bir zumda yetkazishga yordam beradi. Bunday uslub yozma nutqimizni zerikarlilikdan qutqaradi va muloqotni ancha jonlantiradi. Xulosa qilib aytganda, skriptonimlar tilimizning raqamli asrdagi yangi va juda kuchli quroliga aylanib ulgurdi. R.Bart ta'kidlaganidek, bunday vizual belgilar ma'no hosil qilishning eng tezkor usulidir²⁵.

Leksik-stilistik jihatdan, A.V. Superanskaya aytganidek, atoqli ot jamiyatning madaniy-tarixiy tajribasini o'zida mujassam etgan informatsion kapsuladir²⁶. Darhaqiqat, skriptonimlar o'zida nafaqat nomni, balki butun boshli ijtimoiy-madaniy kodni saqlaydi. Masalan, "Ziyo_Maskani" yoki "Adolat_Qanoti" kabi skriptonimlar tarkibidagi har bir komponent o'quvchi ongida muayyan qadriyatlar tizimi va faoliyat yo'nalishi haqidagi bilimlarni faollashtiradi. Bu jarayonda V.N. Teliya ta'kidlaganidek, nomlash (nominatsiya) shunchaki yorliq yopishtirish bo'lmay, insonning dunyoni lisoniy manzaralashtirish usulidir²⁷.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, skriptonimlar shunchaki zamonaviy tilshunoslikning yangi atamasi emas, balki raqamli asrda tilning tirikligini ko'rsatuvchi dinamik birliklardir. Biz tadqiqotimizda guvoh bo'ldikki, ular lisoniy tejamkorlik va axborot zichligini ta'minlash orqali muloqotni misli ko'rilmagan darajada tezlashtiradi. Skriptonimlarni o'rganish orqali biz nafaqat yangi so'zlarni, balki raqamli muhitda lisoniy shaxsning ijtimoiylashuvi va o'zini ifodalash jarayonlarini ham tushunishga yaqinlashamiz. Bu jarayonlar tilimizning kelajakdagi qiyofasini belgilab berishi shubhasiz, chunki raqamli muloqotdagi har bir belgi ortida inson ongi va kognitiv ssenariylarning murakkab zanjiri yotadi.

²⁵ Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Сост., сост. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – С. 297–318.

²⁶ Суперанская А. В. Общая теория имени собственного /– М.: Наука, 1973. – С. 15–20.

²⁷ Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. - 288 с.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Богоявленская Ю. В. Скриптотимы как способ репрезентации знаний немецкоязычного культурного пространства: дис. ... канд. филол. наук. – Екатеринбург, 2003.
2. Qo'chqortoyev I. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 96-b.
3. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 427 с.
4. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / - Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1974. - С. 24-39.
5. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Сост., сост. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – С. 297-318.
6. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Отв. ред. А. А. Реформатский. – М.: Наука, 1973. – С. 15-20.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. - М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. - 288 с.